

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 22^{ΑΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 2001

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΝΟΜΗ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΟΡΤΑΣΜΟ ΤΗΣ 25ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1821

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΝΟΜΗ

Ἐξοχώτατε Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας,
Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν γιορτάζει σήμερα με τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς Ἕλληνες τὴν 180ῆ ἐπέτειο τῆς Ἐλευθερίας τῆς 25ης Μαρτίου 1821. Οἱ ἐθνικοὶ πανηγυρισμοὶ ἐπιτελοῦν τριπλὸ σκοπὸ: ἀποτίουν φόρο τιμῆς σ' αὐτοὺς ποὺ μετουσίωσαν σὲ πράξη τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη· ἐνδυναμώνουν τὴν ἱστορικὴ μνήμη ἐμπνέοντας στὸ λαὸ εὐψυχία καὶ πίστη· προσφέρουν διδάγματα γιὰ τὴ μελλοντικὴ πορεία τοῦ ἔθνους καὶ σ' αὐτὸ κυρίως πρέπει νὰ στοχεύουν.

Ἔτσι καὶ ἡ σημερινὴ ἐορταστικὴ σὺναξη, τὴν ὁποία λαμπρύνει μετὴν παρουσία τοῦ ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας κ. Κ. Στεφανόπουλος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκφράζω ἐξ ὀνόματος τοῦ Ἰδρύματος θερμὲς εὐχαριστίες γιὰ τὴν προσγενομένη στὴν Ἀκαδημία τιμὴ καὶ τὸ ἐκδηλοῦν ἐνδιαφέρον του — γιὰ τὸ συντελούμενο ἔργο ἀπὸ τὸ ἀνώτατο πνευματικὸ Ἰδρυμα τῆς χώρας — ἡ σημερινὴ λοιπὸν ἐορταστικὴ σὺναξη σκοπὸ ἔχει νὰ ἀποδώσει τὴν ὀφειλομένη τιμὴ στοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ Εἰκοσιένα, ποὺ μετὸ παράδειγμά τους ἐνίσχυσαν τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Νεοελλήνων καὶ μετὴ θυσία τους χάραξαν τὴν τραγικὴ ἀλλὰ γεμάτη δόξα πορεία τῆς νεότερης ἱστορίας μας.

Ἐπιληκτική καὶ ἀπίστευτη φαίνεται ἡ ἐπιτυχία τῆς Ἐπανάστασης ἂν ἀναλογιστεῖ κανεὶς τὶς παραμέτρους τῆς: λίγοι Ἕλληνες μὲ σχεδὸν ἀνύπαρκτα πολεμικὰ μέσα ἀπέναντι σὲ ἀμέτρητες στρατιῆς καὶ τοὺς ἀνεξάντλητους πολεμικοὺς πόρους τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἄν σ' αὐτὸ προσθέσει κανεὶς καὶ τὴν ἀδιάλλακτη ἀντίθεση τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς ἐποχῆς στὶς ἐπαναστάσεις ἐξαιτίας τῆς θύελλας τῶν Ναπολεοντίων πολέμων ποὺ σάρωσε ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τὴν Εὐρώπη, θὰ κατανοήσει τὴν ἀδυναμία τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων. Γι' αὐτὸ ὅσοι συνετοί, ὅπως ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Καποδίστριας, ζύγισαν τὸ βαθμὸ ἐπιτυχίας τοῦ ἐπαναστατικοῦ τολμήματος μὲ τὴ λογικὴ ἦταν διστακτικοί. Οἱ ἴδιοι οἱ μαχητὲς ὥστόσο εἶχαν ἐτοιμαστῆ γιὰ νὰ πεθάνουν —ἢ διώχοντο— ὅλη τὴν Τουρκία, ἢ ὅλοι νὰ χαθοῦμε, ἔλεγε τὸ ἐπίκαιρο δημοτικὸ τραγούδι— κι ὅταν φτάσει κανεὶς σ' αὐτὴ τὴν ἀπόφαση δὲν παραδίνει εὐκόλα τὴν ψυχὴ του καὶ κατορθώνει τὸ θαῦμα.

Τὸ Εἰκοσιένα ποὺ γιορτάζουμε σήμερα εἶναι τὸ μεγαλύτερο κατόρθωμα τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, ποὺ μὲ ὑπεράνθρωπες θυσίες ἀπελευθέρωσε μιὰ γωνιὰ γῆς ἐγκαινιάζοντας ἔτσι τὴ νεότερη περίοδο τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου. Ὁ ἑορτασμός του ἐξάλλου, ἐνῶ ἀναφέρεται σὲ μιὰ ὀρισμένη φάση τῆς ἱστορικῆς μας ζωῆς, οὐσιαστικὰ συναρεῖ ὀλόκληρη τὴν τρισημιετὴ ἱστορικὴ ὑπαρξὴ τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ ἡ φάση αὐτὴ μᾶς κάνει νὰ συνειδητοποιήσουμε αὐτὸ ποὺ ἦταν μιὰ ἔκφραση τοῦ αἰώνιου ἀγωνιστικοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἰδανικῶν τῆς φυλῆς μας. Ἡ στάση αὐτὴ τῶν Ἑλλήνων νὰ ἀπαμύνονται μὲ τὴν ἀρετὴ τὴ δουλοσύνη δηλ. τὴν ἀυθαίρετη ἐξουσία (Ἡρόδ. 7.102), διαμορφώθηκε ὡς ἦθος καὶ τρόπος ζωῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν πάλῃ του μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης, τοὺς ποικιλώνυμους κατὰ καιροὺς γείτονες κι ἐπιδρομεῖς, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του, ἀφοῦ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν εὐτύχησαν νὰ δημιουργήσουν ἐθνικὸ κράτος. Ἀξιώθηκαν, ἐν τούτοις, ἀργότερα νὰ μετατρέψουν τὴν ἀνατολικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία στὴ χριστιανικὴ αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου, ὅπου μὲ τὸν καιρὸ κυριάρχησε τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο.

Με τὴν πτώση τῆς ποτὲ Βασιλεύουσας ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπέστη ἓνα εἶδος καταπληξίας, ὅπως τὸ μαρτυρεῖ κι ἓνας στίχος δημοτικοῦ τραγουδιοῦ: «Τὸ φλάμπουρο τσακίστηκε καὶ τὸ φανάρι ἐσβήστη», κι ἐπίσης ὁ παλαμικὸς στίχος: «Σβησμένες ὅλες οἱ φωτιές οἱ πλάστρες μέσ' τῆ χώρα». Μὰ κάτι ἀπέμεινε, κι αὐτὸ ἦταν ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ ποὺ μαθαίνοντας, μέσα στὴν σκλαβιά, γιὰ τοὺς ἔνδοξους προγόνους της ἀπέκτησε ἐθνικὴ συνείδηση. Κι ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες στὴ διαδρομὴ τῆς ἱστορίας τους καλλιέργησαν ἰδιαίτερα τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ αὐτονομία τοῦ ἀτόμου, δὲν μποροῦσαν νὰ ἀνεχθοῦν τὴν περιφρόνηση τοῦ ραγιαῖ στούς κόλπους τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Γι' αὐτὸ κι ἀδραζαν τὰ ὅπλα γιὰ νὰ ἐκδιώξουν τὸν τύραννο.

Ἄν λάβει κανεὶς ὑπόψη τὶς τεράστιες θυσίες τῆς Ἐπανάστασης, τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἀπογοητευτικὸ. Ὁ Καποδίστριας, ποὺ ὡς κυβερνήτης προσπάθησε νὰ συμπεριληφθοῦν στὸ νέο κράτος ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερα ἐδάφη, τὸ θεώρησε θνησιγενές. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ Γένους ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκείνη κρατικὴ ὄντοτητα. Ἦταν ἐπομένως φυσικὸ τὸ νεοελληνικὸ κράτος νὰ δείχνει ἰδιαίτερη εὐαισθησία γιὰ τοὺς ἀλύτρωτους ἐξαντλώντας τὶς δυνάμεις του στὴν προσπάθειά του αὐτῆ, παραμελώντας μάλιστα ἄλλους ζωτικὸς τομεῖς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Τὴν πορεία τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους πρὸς τὴν ὀλοκλήρωση συνόδεψε κι ἡ συρρίκνωση τοῦ Γένους. Κάθε φορὰ ποὺ ὕστερα ἀπὸ ἀγῶνες καὶ κάποτε εὐτυχεῖς συγκυρίες προσθέτονταν ἓνα κομμάτι στὸν ἐλεύθερο κορμὸ, κάποιον ἄλλο κομμάτι χανόταν ὀριστικὰ ἔτσι ὥστε σήμερα τὰ ὅρια τοῦ κράτους νὰ ἔχουν σχεδὸν συμπέσει μ' ἐκεῖνα τοῦ ἔθνους.

Σ' αὐτὴ τῆ διαδρομῇ τοῦ ἔθνους μας ἡ ψυχικὴ ἐνότητα τῶν Ἑλλήνων ποὺ τόσο συχνὰ ἐπικαλούμαστε ἔμεινε δυστυχῶς —μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις— μιὰ χίμαιρα, ἀφοῦ σὲ καίρια κρίσιμες γιὰ τὸ ἔθνος στιγμὲς ὁ νέος ἑλληνισμὸς βρέθηκε βαθιὰ διαιρεμένος μὲ τραγικὲς συνέπειες. Προϋπόθεση ὡστόσο ἀπαραίτητη γιὰ τὴν εὐόδωση τοῦ ἀγῶνα

τοῦ σύγχρονου ἑλληνισμοῦ γιὰ ἐπιβίωση καὶ πρόοδο στοὺς δύσκολους καιροὺς ποὺ μᾶς περιμένουν, εἶναι ἡ ἐνότητα καὶ ἡ ὁμοψυχία βασισμένη σὲ σαφεῖς ἐπιδιώξεις καὶ προσανατολισμοὺς καὶ στὴ σταθερότητα τῶν πολιτικῶν, κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν στόχων. Εἶναι καιρὸς πιά νὰ δείξουμε καὶ ἐμεῖς, οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ποὺ θεμελίωσαν τὴ δημοκρατία, τί θὰ πεῖ στὴν πράξη ὑγιῆς δημοκρατία, ἐπιδεικνύοντας δημόσιο πνεῦμα καὶ ὑψηλὸ αἴσθημα εὐθύνης, ὑποτάσσοντας τοὺς ἑγωισμοὺς καὶ τὰ προσωπικά μας πάθη στὸ γενικότερο συμφέρον. Πραγματοποιώντας δηλ. αὐτὸ ποὺ ὁ γέρος τοῦ Μοριᾶ ὀνόμασε «φρόνιμον ἐλευθερίαν».

Ἔχουμε χρέος ἀπέναντι στοὺς προγόνους μας, ἀπέναντι στὴν παράδοση καὶ στὴν ἱστορία μας, ἀλλὰ κυρίως ἀπέναντι στοὺς ἀπογόνους μας γιὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ βάλουμε τὰ θεμέλια γιὰ ἓνα ὅσο γίνεται ἀσφαλέστερο μέλλον, νὰ σταθοῦμε μὲ σύνεση καὶ ἀποφασιστικότητα μπροστὰ στὰ πολλὰ καὶ μεγάλα προβλήματα ποὺ μᾶς πολιορκοῦν καὶ νὰ προσπαθήσουμε νὰ βροῦμε τίς προσφορότερες λύσεις. Ἡγεσία καὶ λαός, μ' ἐνωμένες τίς καρδιές καὶ τίς γυνῶμες, ὅπως καὶ στὴν κορυφαία στιγμή ποὺ γιορτάζουμε, νὰ βαδίσουμε μπροστὰ μὲ ἀποφασιστικὸ βῆμα ἀποτινάσσοντας τὴ ραθυμία στὴν πατρίδα μας, ποὺ μᾶς ἔχει γίνει δευτέρη φύση, καὶ μαζὶ τὴν ἡττοπάθεια ποὺ μᾶς παρακινεῖ νὰ ἀποζητοῦμε κάποιον προστάτη ἀνάμεσα στοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς. Ξεχνοῦμε ὅτι ὡς ἀνθρώπινα ὄντα εἴμαστε προικισμένοι μὲ ἐλεύθερο φρόνημα καὶ δὲν πρέπει νὰ μετατοπίζουμε τίς δικές μας εὐθύνες σὲ ἄλλους, ἂν ἐπιθυμοῦμε νὰ σταματήσῃ ἡ ἀλυσίδα τῶν ὀδυνηρῶν ἐκπλήξεων. Ἡ μεγάλη ψυχικὴ ἀνάταση τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα ἄς ὀδηγεῖ τὰ βήματά μας.

Μὲ ἀπόφαση τῆς Συγκλήτου τὸν πανηγυρικὸ τῆς ἡμέρας θὰ ἐκφωνήσῃ ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Βασίλειος Πετράκος μὲ θέμα: «Οἱ Ἕλληνες τοῦ '21 καὶ τὰ μνημεῖα». Παρακαλῶ τὸν κ. συνάδελφο νὰ εὐαρεστηθεῖ νὰ ἔλθῃ στὸ βῆμα.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ '21 ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΠΕΤΡΑΚΟΥ

Ἐξοχώτατε Κύριε Πρόεδρε τῆς Δημοκρατίας,

Τὸ νὰ μιλήσω γιὰ τὸ '21, μάλιστα σὲ τούτη τὴ σεπτὴ αἴθουσα, τὸ αἰσθάνομαι πολὺ περισσότερο ἀπὸ μεγάλη τιμὴ. Ἡ ἐξιστόρηση, ἔστω καὶ μικρῶν ζητημάτων, τοῦ μεγίστου συμβάντος τῆς ἱστορίας μας εἶναι μυστήριον ποὺ μὲ συνδέει ἀπόψε μ' ἐκείνους τοὺς μυθικοὺς πολεμιστὰς ποὺ ζωντάνευαν κάθε χρόνον στὴ φαντασία μου, ὅταν τοὺς ἔβλεπα στὸ στολισμένον σχολεῖο μου, χρωματιστὰς λιθογραφίαις, στεφανωμέναις μὲ τὰ κλαδιὰ τῆς μυρτιάς. Σήμερα, ἑκατὸν ὀγδόντα χρόνια μετὰ τὴν πρώτη μέρα τῆς ὀχτάχρονης θυσίας τους, θὰ προσπαθῆσω νὰ ἱστορήσω λίγα ἀπὸ ὅσα ἔκαναν κατὰ τὸν Ἀγῶνα γιὰ τὰ μνημεῖα τοῦ τόπου καὶ νὰ δείξω ποιὲς ἦσαν οἱ ἀντιλήψεις ποὺ ἐπικρατοῦσαν, ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις, γι' αὐτὰ. Νομίζω ὅτι στὶς μέρες μας, τυπικῶς τουλάχιστον, ὑπάρχει κοινὴ ἐλληνικὴ ἰδέα γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἔργων τοῦ παρελθόντος, δὲν συνέβαινε ὅμως καὶ τότε τὸ ἴδιο. Τὰ ὅσα θὰ εἰπῶ ὅμως, ἔστω γιὰ τὶς ἀρχαιότητες κατὰ τὸ '21, θεωρῶ ὅτι εἶναι δύσκολο ἔργο καὶ ἔχω ἐνδοιασμοὺς ποὺ τὸ ἐπιχειρῶ. Ὅλοι δεχόμεστε, ὅτι οἱ ἀγωνιστὰς τοῦ '21 ἦσαν ἄνθρωποι συνηθισμένοι, ὅπως ἐμεῖς, καὶ ὄχι ἥρωες ἢ ἡμίθεοι. Ριγοῦμε ὅμως, τουλάχιστον κάποιες φορές, ὅταν ἀκούγεται ὁ ἐθνικὸς ὕμνος ποὺ μᾶς θυμίζει τὸν ἀγῶνα καὶ τὴ θυσία τους. Ἀγαπῶ τὴν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων ὡς ὑπέρτης ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ συμερίζομαι τὴ γνώμη τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ. Σὰν καὶ σήμερα, πρὶν ἀπὸ 73 χρόνια, ἐδῶ ἀπὸ τὸ βῆμα ὅπου βρίσκομαι, μᾶς πρόσφερε τούτη τὴν ὑποθήκη: ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων στέκεται ἡ ἀλήθεια τῶν ἰδανικῶν.

Πιστεύω ἀκόμη πῶς, ὅ,τι νὰ εἰπεῖ κανεὶς γιὰ τὸ '21 καὶ τοὺς δημιουργοὺς του εἶναι λίγο καὶ λειψό. Γιὰ νὰ δικαιολογήσω λοιπὸν τὴν

ἀτέλεια τοῦ λόγου πού θά ἀκολουθήσει, μνημονεύω μιὰ φράση τοῦ Ὑπερείδη, γιά τόν Λεωσθένη καί τούς νεκρούς τοῦ 322 π.Χ.: καί μάλιστα [νῦν φοβοῦμαι μή μοι συμ[βῆ τὸν λ]όγον ἐλάττω φάιν]εσθαι τῶν ἔργων] τῶν γεγενημένων. Πλὴν κατ' [ἐκεῖ]νό γε πάλι(ν) θα[ρρῶ, ὅ]τι τὰ ὑπ' ἐμοῦ (ἐ)κ[λει]πόμενα ὑμεῖς οἱ ἀκούοντες προσθήσετε· οὐ γὰρ ἐ(ν) τοῖς τυχοῦσιν οἱ λόγοι ῥηθήσονται ([Ἐπιτάφιος] 2, G. Colin).

Φοβοῦμαι πολὺ πὼς ὅ,τι πῶ θά φανεῖ κατώτερο ἀπὸ τὰ κατορθώματά τους. Ἀλλὰ μία σκέψη μὲ καθησυχάζει, πὼς ἂν παραλείψω κάτι, σεῖς πού μὲ ἀκοῦτε, θά τὸ συμπληρώσετε. Γιατί οἱ λόγοι μου δὲν θά εἰπωθοῦν σὲ τυχαίους ἀνθρώπους.

Πρὶν ὅμως ἀρχίσω τὸν λόγο τὸν ἀφιερωμένο στοὺς πατέρες τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας μνημονεύω, ὅτι γιά τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἡ σημερινὴ πανηγυρίς εἶναι τριπλῆ. Γιορτάζει τὸν Εὐαγγελισμό, καί γιορτάζει τὴν Παλιγγενεσία, τὸ ξύπνημα τῆς Ἑλλάδος μετὰ ἀπὸ λήθαργο αἰώνων καί, ἀκόμη, γιορτάζει τὴ δική της γέννηση, πρὶν ἀπὸ 75 χρόνια, κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ Θεοῦ καί τῆς ἀναστημένης Ἑλλάδος.

Αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος.

Ἔτσι τὴν χαρακτήρισε ὁ Σπυρίδων Τρικούπης. Καί πραγματικὰ ἡ 25 Μαρτίου εἶναι ἡμέρα θεϊκὴ γιά τὸν τόπο μας, γενέθλιος τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως καί γενέθλιος τῆς Ἀκαδημίας.

Μὲ τὸ γιγάντωμα τῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Ἀνδρέας Κάλβος βλέπει τὸν ἐρχομὸ τῆς ἐλευθερίας στὴν πατρίδα μας καί παρακαλεῖ τὶς Μοῦσες νὰ ξαναγυρίσουν στὴν πατρικὴ τους γῆ:

*Καὶ τώρα εἰς τέλος φέρετε
τὴν μακρὰν ξενιτείαν.
Χρόνος χαρᾶς ἐπέστρεψε,
καὶ λάμπει τώρα ἐλεύθερον
τὸ Δέλφιον ὄρος.*

Γύρισαν πίσω οἱ Μοῦσες στὸν τόπο πού γεννήθηκαν. Ἀπὸ τότε

μᾶς συντροφεύουν. Γρήγορα οἱ ἐλεύθεροι Ἕλληνες τοὺς ἔχτισαν τοῦτο τὸ παλάτι ὅπου βρισκόμαστε, καὶ κεῖ ψηλὰ χάραξαν τὴν ἱστορία τους:

Μοῦσαι ἐλευθερίας συνόμιλοι αἵ τ' ἀπόδημοι
ἐπλάζοντο χρόνον μακρὸν ἐπ' ἄλλοτρίης,
ἔμπαλι νοστήσασαι ἐς Ἑλλάδα πολυπόθητον
δῶρ' αὖ Ἑλλήνων παισὶ νέμουσι φίλα.

*Οἱ Μοῦσες, σύντροφοι τῆς ἐλευθερίας, οἱ ξενητεμένες,
περιπλανιῶνταν χρόνια ἀτελείωτα στὴν ξένη γῆ,
τώρα πὺν γύρισαν στὴν πολυπόθητη Ἑλλάδα
μοιράζον πάλι ὄμορφα δῶρα στὰ παιδιὰ τῶν Ἑλλήνων.*

Ἡ Ἀκαδημία δὲν εἶναι πιά πολὺ νέα. Ὁ βίος καὶ ἡ δράση της κατὰ τὰ 75 χρόνια πὺν πέρασαν καθρεφτίζουν πιστὰ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορικὴ πορεία τῆς περιόδου αὐτῆς, πορεία πὺν μᾶς φέρνει πάντα ἐμπρός. Ἐλεύθερη, ἀνάμεσα σὲ ἐλεύθερους, καὶ μὲ συντροφιά τις Μοῦσες πὺν δὲν τὴν ἐγκαταλείπουν, συνεχίζει τὸ ἔργο πὺν θεμέλιωσαν ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους τιμοῦμε σήμερα.

Ὁ πανηγυρικὸς λόγος μου θὰ ἔχει ὡς ἀφετηρία τὸ 1807. Τὴ χρονιά ἐκείνη ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς θὰ ὑποβάλει στὸν Πατριάρχη, τὴν κεφαλὴ τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων, προτάσεις μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ὁποίων θὰ σώζονταν ἀπὸ τὴν διαρπαγὴ, τὴν κλοπὴ καὶ τὴν ἐξαφάνιση, καὶ θὰ συγκεντρώνονταν σὲ εἰδικὸ τρόπο μὲ ὄνομα ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ, τὰ χειρόγραφα, τὰ ἀρχαῖα νομίσματα, τὰ ἀγγεῖα, τὰ σκεύη, πολῦτιμοι λίθοι, κίονες καὶ στῆλες μὲ ἐπιγραφές, ἀκόμη καὶ τὰ θραύσματά τους, καὶ ἀπλῶς, ὅ,τι ἄλλο λείπανον ἑλληνικῆς τέχνης ἢ ἱστορίας εὔρεθῆ. Ἡ πρόταση τοῦ Κοραῆ δὲν ἀπέκτησε ποτὲ ὑπόσταση, ἴσως γιατί δὲν βρέθηκαν τὰ ἐνθουσιώδη πνεύματα πὺν θὰ ἔδιναν μορφή στὶς ιδέες του.

Τὸ 1813, Σεπτεμβρίου πρώτη, ἰδρύεται στὴν Ἀθήνα ἡ Φιλόμουσος Ἑταιρεία. Ἀνάμεσα στοὺς σκοποὺς της πὺν ἀποβλέπουν στὴν

μόρφωση τοῦ Γένους εἶναι καὶ ἡ συλλογὴ Ἐπιγραφῶν, ἀγαλμάτων τε καὶ σκευῶν. Τὰ συλλεχθέντα ἀρχαιολογικὰ πράγματα ἀποταμιεύονται εἰς τινὰ τόπον ἐπὶ τούτῳ διωρισμένον ὀνομαζόμενον Μουσεῖον. Καὶ αὐτὴ ἦταν μιὰ προσπάθεια χωρὶς σπουδαῖα ἀποτελέσματα, μάλιστα ἡ ἴδια ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρεία κατήργησε γρήγορα καὶ τὸ καταστατικό της τὸ Μουσεῖο καὶ κράτησε μόνο τὴ Βιβλιοθήκη. Τὰ οικονομικά της δὲν ἐπέτρεπαν τὴν ἀγορὰ ἀρχαίων, τὰ ὁποῖα ὅμως μόνο ἔτσι μποροῦσε νὰ ἀποκτήσει.

Ὁ πόλεμος ποὺ ἀπλώθηκε, μὲ τὴν ἐξέγερση τῶν Ἑλλήνων, σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα δημιουργοῦσε κινδύνους γιὰ τὶς ἀρχαιότητες. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα κατ' ἐξοχὴν μνημεῖα, βαριά πληγωμένα ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς τὸ 1687, ἦσαν τὰ κλεισμένα στὸ κάστρο τῆς Ἀθήνας, τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως. Μὲ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπαναστάσεως ὁ πρεσβευτὴς τῆς Μεγάλης Βρετανίας στὴν Κωνσταντινούπολη Percy Strangford, γνωρίζοντας πολὺ καλὰ ποιоὺς θησαυροὺς ἔκρυβε ἀκόμη ἡ Ἀκρόπολη, αὐτοὺς ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ πάρει ὁ Ἕλγιν, παρακάλεσε τὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Σουλτάνου νὰ συστήσει στὰ τουρκικὰ στρατεύματα σεβασμὸ τῶν μνημείων της, τῆς ὁποίας ἡ ἄλωση ἔγινε εὐθύς ὁ κύριος σκοπὸς τῶν Ἀθηναίων ποὺ εἶχαν ἐξεγερθεῖ.

Σεβάστηκαν οἱ Ἕλληνες ἐπαναστάτες τὰ μνημεῖα τοῦ Βράχου; Ὁχι, δὲν φαίνεται ὅτι αὐτὰ ὑπῆρξαν ἐμπόδιο στὴν ἐπιδιώξή τους νὰ καταλάβουν τὴν Ἀκρόπολη. Εἶχαν στήσει τὰ κανόνια τους στὸν λόφο τοῦ Φιλοπάπου, στὸν Ἄρειο Πάγο, στὸ Θησεῖο καὶ στὴν Πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτὰ χτυποῦσαν ἀδιάκοπα τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ἦταν ὁ Γάλλος συνταγματάρχης Voutier. Ἀπ' αὐτὸν ζήτησε ὁ Ἰωάννης Κωλέττης νὰ μὴ καταστρέψει μὲ τὶς βόμβες τὰ μνημεῖα ποὺ σώζονταν στὸν Βράχο, περιτριγυρισμένα ἀπὸ τὰ τουρκικὰ σπίτια καὶ τὶς ὀχυρώσεις. Τὸ αἶτημα ἦταν ἐντελῶς θεωρητικὸ καὶ ἡ ἐκπλήρωσή του ἀνέφικτη. Στὰ χρόνια μας τὸ θεωροῦν καὶ ὑποκριτικὸ, κρίνουν δηλαδὴ ὅτι ὁ Κωλέττης μὲ τὴν ἐνέργειά του αὐτὴ θέλησε νὰ προστατεύσει τὴν ὑστεροφημίαν

του. Πιστεύω ότι ή άποψη αυτή δέν είναι όρθή και ύπαγορεύεται από ένα ιδεολογικό πάθος πού πλήττει, κατά την περίσταση, και άλλα πρόσωπα του 'Αγώνα, τόν Καραϊσκάκη, τόν Κολοκοτρώνη και, κυρίως, τόν Καποδίστρια. 'Ο Κωλέττης ήξερε από πόλεμο και ήξερε τί θα συνέβαινε κατά την πολιορκία. "Όσα θα γίνονταν ήσαν αναπόφευκτα." Έπρεπε όμως νά στείλει τò γράμμα στον Voutier, ως τελευταία δική του προσπάθεια για τή σωτηρία τών μνημείων.

'Ανάμεσα στους Έλληνες πολιορκητές βρισκόταν και ó Κυριακός Πιττάκης, τότε πολύ νέος, μόλις 23 έτών. 'Η αγάπη του προς τὰ μνημεία τόν έσπρωξε σέ μια έξωπραγματική πρόταση προς τούς συμπολεμιστές του, πρόταση πού μνημονεύουν σύγχρονοί του, ó Φίλιππος 'Ιωάννου και ó 'Αλέξανδρος Ραγκαβής, στον έπικήδειο πού του έκαμαν, τò 1863. Μαθαίνοντας ó Πιττάκης, από κατασκόπους, ότι οί Τούρκοι διέλυσαν τὰ μνημεία τής 'Ακροπόλεως για νά έξοικονομήσουν μολύβι για τὰ βόλια τους, έπεισε τούς συμμαχητές του νά στείλουν μολύβι στους Τούρκους, ώστε αυτοί νά πάψουν τò ανόσιο έργο τους. Χαρακτηρίζοντας τήν πράξη αυτή του Πιττάκη ó Ραγκαβής προσθέτει, ότι ως τὰ χρόνια του κανείς δέν έπραξε έργον ευγενέστερον έν τοίς χρονικοίς τών πολέμων, και άξιώτερον του ύψηλοτέρου πολιτισμού.

'Υπάρχει βέβαια και ή σημερινή άποψη, πώς ή όλη ιστορία είναι μύθευμα, φτιαγμένο στα μετά τήν άπελευθέρωση χρόνια. 'Αναμφισβήτητο όμως παραμένει, ότι οί Τούρκοι διέλυσαν τὰ μνημεία για νά πάρουν τò μολύβι τους και οί Έλληνες πολιορκητές δέν δίσταζαν νά ρίχνουν άφθονες μπάλλες στον Παρθενώνα: "Όσο για τὰ μνημεία τών προγόνων μας τὰ θυσιάζουμε, αν χρειασθεί, για νά πετύχουμε τήν έλευθερία πού θα ζωντανέψει τούς Καλλικράτες μας είναι ή φράση τών Έλλήνων πολιορκητών πού έπρεπε νά διαλέξουν ανάμεσα στα μνημεία και τήν έλευθερία. Πρώτα λοιπόν ή έλευθερία, και αυτό είναι φυσικό, και κατόπιν ό,τιδήποτε άλλο, ακόμη και τὰ προγονικά λείψανα.

'Η Γερουσία τής 'Ανατολικής 'Ελλάδος, ένα από τὰ πολλά διοικητικά και νομοθετικά σώματα τών Έλλήνων τής 'Επαναστάσεως,

ἤδη τὸ 1822 μὲ ἄρθρο στὴ Νομικὴ Διάταξη ἀναθέτει στὸν Ἐφορο τῆς Πολιτικῆς τὸ καθῆκον νὰ φροντίσει διὰ τὴν διαφύλαξιν τῶν ἀρχαιοτήτων. Πρόκειται βέβαια γιὰ κενὸ λόγο ὁ ὁποῖος ὅμως ἔχει σημασίαν καὶ ἀξίαν ἠθικὴν. Ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἐκδήλωσιν ἐπισήμου ἐνδιαφέροντος γιὰ τὰ μνημεῖα τὰ ὁποῖα βρισκόνταν ἀδέσποτα, ἐκτὸς ἐκείνων τῆς Ἀκροπόλεως, στὴ διάθεσιν τοῦ οἰουδήποτε, Ἕλληνας ἢ ξένου.

Οἱ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις στὴν Ἀθήνα τὸ 1822 διακόπτουν ἐντελῶς τὴ δραστηριότητα τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας ἢ ὁποία θὰ δραστηριοποιηθεῖ πάλι τὸ 1824. Τὸν Σεπτέμβριον τῆς χρονιᾶς αὐτῆς ἀναγγέλλεται ἡ σύστασις μουσείου στὸ νὰ τῆς Πολιάδος, τὸ Ἐρεχθεῖο δηλαδή, καὶ τὴ διεύθυνσίν του ἀναλαμβάνει ὁ Γεώργιος Ψύλλας. Ὁ Ὀδυσσεύς Ἀνδρουτσοῦ καὶ ὁ φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως Ἰωάννης Γκούρας, Ἐφορος τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας, βοηθοῦν στὴν προσπάθειαν αὐτὴν μὲ ἀνθρώπους καὶ τεχνικὰ μέσα.

Ἡ κατάληψις τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἔδωσε τὴ δυνατότητα στοὺς Ἀθηναίους νὰ ἴδουσι τὰ μνημεῖα τῆς. Ὁ Βράχος ἦταν φρούριον καὶ ἡ εἴσοδος σ' αὐτὸ ἀπαγορευμένη. Ὅσοι Ἀθηναῖοι εἶχαν πρόσβασιν ἦσαν φίλοι τῶν Τούρκων ἢ χειρώνακτες καὶ προμηθευτές. Ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς γηραιότερους εἶχαν δεῖ τὰ μνημεῖα ἐκεῖ μέσα ὡς ἐργάται τοῦ Lousieri κατὰ τὴ διάρκειαν τῶν βανδαλισμῶν τοῦ Elgin, οἱ νεώτεροι ὅμως ἔβλεπαν ὅ,τι φαινόταν ἀπὸ μακρὰ, πολὺ λιγώτερα ἀπὸ ὅσα βλέπουμε σήμερον.

Ἡ ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα ὅμως ἦταν καὶ τόπος πού προσέλκυε κάθε λογῆς τυχοδιώκτες. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν ὁ Ὀλλανδὸς συνταγματάρχης Rottiers ὁ ὁποῖος τὸ καλοκαίρι τοῦ 1825 κάνει ληστρικὰ ἀνασκαφὰς στὴ Μῆλον, καὶ τὸ Νοέμβριον τὸν βλέπουμε στὴν Ἀθήναν νὰ ἀγοράζει ἀρχαῖα καὶ νὰ κάνει ἀνασκαφὰς στὴν Ἀττικὴ μὲ συνεργάτες δύο διάσημους ἄρπαγες, τὸν Λουδοβῖκο Fauvel καὶ τὸν Γεώργιον Χριστιανὸν Gropius. Ἡ ἀναιδὴς δράσις του ἀναγκάζει τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, Γενικὸν Γραμματεῖα τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως, νὰ τοῦ στείλῃ ἐπιστολὴν μὲ τὴν ὁποῖαν τοῦ γνωστοποιῶσε τὴν σημασίαν τῶν

ἀρχαιοτήτων γιὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἡ τότε ἐξουσία ὅμως ἦταν ἀνίσχυρη καὶ ὁ Μαυροκορδάτος παρακαλεῖ τὸν Rottiers νὰ μὴ πάρει μαζί του τὰ ἀρχαῖα πού μάζεψε: Ὡς τόσον, λέγει, ἡ ἐξαγωγή παντὸς ἀρχαίου πράγματος εἶναι ἐμποδισμένη διὰ νόμον. Ἡ ἰσχὺς μπορεῖ νὰ παραβιάσει τὸν νόμον αὐτόν, ἐπειδὴ ἠθέλαμεν ἔχειν χρεῖαν περισσοτέρων φυλάκων τῶν ἀρχαιοτήτων παρ' ὅσους ἔχομεν πολίτας. Πολλοὶ ἀπὸ ἐκείνους τοὺς φιλέλληνας πού ἤλθαν νὰ μᾶς βοηθήσουν, ἦσαν τυχοδιωκτες καὶ θεωροῦσαν θεμιτὸ νὰ κάνουν ἀνασκαφές σ' ἓναν τόπο κατ' αὐτοὺς ἀμφισβητούμενο, ἔστω κι ἂν τὸν κατεῖχαν Ἕλληνας.

Μέσα στὴν ἴδια χρονιά 1825 ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν Γρηγόριος Δικαῖος, ὁ Παπαφλέσσας, τὰ ματωμένα ράσα, ἐκδίδει διάταγμα μὲ τὸ ὁποῖο ὀρίζονται τὰ καθήκοντα τοῦ Ἐφόρου τῆς Παιδείας. Ἐνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα εἶναι ἡ μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἐπάρχων, τῶν δημογερόντων, τῶν ἐπιτρόπων καὶ τῶν δασκάλων, φροντίδα τῆς συγκέντρωσης στὰ σχολεῖα, τῶν νομισμάτων, τῶν ἀγαλμάτων, τῶν ἐπιγραφῶν. Ὅλα αὐτὰ θὰ εἶναι χρήσιμα διὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἀρχαίων ὀνομασιῶν τῶν πόλεων καὶ τόπων, διὰ τὴν γνώρισιν τῆς δεξιότητος τῶν προγόνων μας. Ἐξ ἄλλου μὲ ἐνέργειες τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας τὸ 1826 ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις ἐκδίδει διάταγμα, μὲ τὸ ὁποῖο κηρύσσονται οἱ ἀρχαιοτήτες ὡς ἐθνικὸ κτῆμα καὶ διατάσσεται ἡ διατήρησή τους. Φυσικὰ ὅλα τὰ ἔγγραφα καὶ οἱ ἐνέργειες τῶν χρόνων ἐκείνων, μέχρι τοῦ Καποδίστρια, ἦσαν κενὸς λόγος. Γιὰ νὰ ἐφαρμοσθεῖ ἓνας νόμος ἢ κανονισμὸς χρειάζεται ἡ ἰσχὺς πραγματικοῦ κράτους καὶ τὸ κατάλληλο κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ κλίμα, τὸ ὁποῖο θὰ ἀργήσει νὰ σχηματισθεῖ, ὡς πρὸς τὰ μνημεῖα, στὴν Ἑλλάδα.

Λίγους μῆνες ἀργότερα, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1826, ὁ Κιουταχῆς προσβάλλει τὴν Ἀθήνα καὶ πολιορκεῖ τὴν Ἀκρόπολη. Ὁ βομβαρδισμὸς καὶ τῆς πόλης καὶ τοῦ φρουρίου της γίνεται χωρὶς οἶκτο. Χιλιάδες εἶναι τὰ βλήματα πού πέφτουν πάνω στὰ μνημεῖα τοῦ 5ου αἰ. καὶ τὰ βλάπτουν ἀδιάκοπα. Ὁ Κιουταχῆς ἔχει συναίσθησις τῆς σημασίας τῆς Ἀκροπόλεως γιὰ τὴν Εὐρώπη καὶ τὸ ὁμολογεῖ σὲ ἐπιστολῇ του τῆς 28

Αυγούστου 1826 πρὸς τὸν Βεζύρη τῆς Βούλλας, στὴν Κωνσταντινούπολη:

Πρὸ πάντων τοῦτο τὸ φρούριον, ἐπειδὴ εἶναι ὁ τόπος παλαιότατος, καὶ παλαιόθεν ἐβγῆκαν ἐξ αὐτοῦ τοῦ τόπου πολλοὶ περιβόητοι φιλόσοφοι, καὶ τὰ ὅποια ἔχει τεχνικὰ τῆς ἀρχαιότητος ἔργα προξενοῦν θανασμοὺν εἰς τοὺς πεπαιδευμένους Εὐρωπαίους· διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τῶν ἀπίστων θεωροῦσι τὸ φρούριον τοῦτο ὡς ἰδίαν αὐτῶν οἰκίαν.

Οἱ πολιορκημένοι στὸν Βράχο Ἑλληνας μιμοῦνται τοὺς Τούρκους τοῦ 1822 ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν μνημείων, προχωροῦν μάλιστα περισσότερο. Ἐπιπόνηση τοῦ Φαβιέρου ἦταν νὰ κοιλάνει τρεῖς σπονδύλους τοῦ Παρθενῶνος, νὰ τοὺς γεμίσει ἐκρηκτικὴ ὕλη καὶ νὰ τοὺς ρίξει ἐναντίον τῶν Τούρκων, πράγμα πού ἐγίνε στὶς 31 Ἰανουαρίου καὶ στὶς 4 Φεβρουαρίου 1827. Ἀπὸ τὶς μαρτυρίες ἐκείνων πού ἔλαβαν τότε μέρος στὶς ἐπιχειρήσεις εἶναι φανερό, ὅτι ἡ καταστροφή τῶν μνημείων εἶναι ἀνελέγητη, καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρές. Ἡ μεγαλύτερη βλάβη τοὺς ὅμως δὲν εἶναι οἱ σπόνδυλοι, γεμάτοι μὲ ἐκρηκτικὴ ὕλη, πού ρίχνονταν στὸν ἐχθρό. Ἄφθονοι λίθοι, μέλη τῶν μνημείων, χρησιμοποιοῦνταν ἀπὸ τοὺς πολιορκημένους στὸν Βράχο ὡς βλήματα ἐναντίον τῶν πολιορκητῶν.

Γιὰ νὰ σωθεῖ ὅ,τι εἶναι ἀκόμα καιρὸς νὰ σωθεῖ, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων Richard Church, στὶς 30 Ἀπριλίου 1827 ζητεῖ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας πολιορκημένους στὸ Κάστρο νὰ τὸ ἐγκαταλείψουν, γιὰ νὰ λυθεῖ ἡ πολιορκία καὶ νὰ πάψει ἡ καταστροφή τῶν μνημείων.

Οἱ πολιορκημένοι δὲν ἤσαν πρόθυμοι νὰ ὑποχωρήσουν καὶ πέρασαν 25 μέρες γιὰ νὰ πεισθοῦν καὶ δὲν κρύβουν τὴν πικρία τοὺς γιὰ ὅ,τι τοὺς ἐπιβλήθηκε: *Μέσα ἄλλα ὑπέριτερα τῆς προθυμίας καὶ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν κατορθοῦσι τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου, καὶ ἡμεῖς ματαιωθέντες εἰς τοὺς σκοπούς μας, χάνομεν τὴν δόξαν, διὰ νὰ μὴ χαθῶσιν αἱ ἀρχαιότητες. Στὸν Τοῦρκο φρούραρχο πού παρέλαβε τὴν Ἀκρό-*

πολη, στάλθηκε σουλτανικό φερμάνι με τὴν ἐντολὴ νὰ μὴ βλάβει τὰ μνημεῖα. Τὸ φερμάνι αὐτὸ δὲν ὀφειλόταν, φυσικά, στὴν καλὴ διάθεση τοῦ Σουλτάνου ἀλλὰ στὴν πίεση τῶν τριῶν Δυνάμεων. Ὁ Church τὸ δῆλωσε σαφῶς στὴ διαταγὴ του τῆς 30 Ἀπριλίου. Ἡ πολιορκία ἔπρεπε νὰ λυθεῖ ἐπειδὴ εἶνε αὐτόθι τὰ μνημεῖα τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος περιπόθητα εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον, τὰ ὁποῖα ἐπιθυμῶ νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τὸν ὄλεθρον τοῦ πολέμου. Προκαλεῖ δυσθυμία ἢ ἀναπόληση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Τότε, χωρὶς κράτος, χωρὶς ἰδέες ξεκάθαρες γιὰ τὶς ἀρχαιότητες, προτίμησαν νὰ ἐγκαταλείψουν μιὰ μεγάλη νίκη γιὰ νὰ σωθοῦν τὰ μνημεῖα. Σήμερα χωρὶς οἶκτο, με συναίσθηση καὶ γνώση τῆς προδοσίας πρὸς τοὺς παλαιότερους, καταστρέφουμε τὸν τόπο ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ χύθηκε τὸ αἷμα τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἐλευθερία. Καὶ ὅπως θὰ ἔλεγε πάλι ὁ ποιητής, ἀν ζοῦσε, τὸν καταστρέφουμε γιὰ ἓνα πονκάμισο ἀδειανό.

Πολιορκημένος στὴν Ἀκρόπολη βρισκόταν καὶ ὁ Ἀθηναῖος δημογέροντας Νικόλαος Καρῶρης, ὁ ὁποῖος κρατοῦσε ἡμερολόγιο τῶν καθημερινῶν συμβάντων. Στὶς 21 Ἰουλίου 1826 σημειώνει: *Μὲ θλίψιμας παρατηροῦμεν νὰ κτυποῦν διάφοροι βόμβαι εἰς τὸν Παρθενῶνα, εἰς τὸ Πανδρόσειον καὶ λοιπὰς ἀρχαιότητας τοῦ φρουρίου. Μνημονεύει κάθε βλάβη ποὺ προξενοῦν οἱ βόμβες τοῦ ἐχθροῦ καὶ μᾶς διασώζει τὴν περιγραφή τοῦ βομβαρδισμοῦ τοῦ Ἐρεχθείου κάτω ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ὁποίου τάφηκε ὀλόκληρη ἡ οἰκογένεια τοῦ Γκούρα.*

Τὶς ἡμέρες ποὺ οἱ Ἕλληνες ἐγκαταλείπουν τὴν Ἀκρόπολη, ἡ Διοίκησις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας με τὴν ΙΗ' διάταξη τοῦ Πολιτεύματος ὀρίζει ὅτι ὁ Διοικητὴς χρεωστεῖ νὰ φροντίζη νὰ μὴν πωλῶνται ἢ νὰ μὴ μεταφέρονται ἐκτὸς τῆς Ἐπικρατείας αἱ Ἀρχαιότητες. Ἡ διάταξη αὐτὴ ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὴν Γ' Ἐθνοσυνέλευσις τῆς Τροϊζῆνος καὶ εἶναι ἡ βάση τῆς ἀρχαιολογικῆς μας νομοθεσίας ἕως σήμερα, μαζὶ με τὴν κήρυξη τῶν μνημείων, ἀπὸ τὸν Παπαφλέσσα, ὡς ἐθνικοῦ κτήματος. Ἡ ἰσχὺς τῆς διάταξης αὐτῆς ἀνεστάλη ἀπὸ τὴν Δ' Ἐθνοσυνέλευσις τοῦ Ἀργους γιὰ χάρη τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἀπο-

στολής πού συνόδευε τὰ στρατεύματα τοῦ Maison στήν Πελοπόννησο τὸ 1828. Ὁ Ἴμπραῆμ βρισκόταν ἀκόμη στὸν Μοριά καὶ τὸν λεηλατοῦσε. Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ, γνωστὴ μὲ τὴν ὀνομασίαν Expédition de Morée, εἶχε κάνει ἀνασκαφές στήν Ὀλυμπία καὶ δὲν εἶχε διάθεση νὰ ἐγκαταλείψει τὰ εὐρήματά της, λάφυρα τοῦ Γαλλικοῦ βασιλείου. Τὴν ἐπιδιώξή της ἱκανοποίησε ὁ στρατηγὸς Schneider, διάδοχος τοῦ Maison, ἀσκώντας πίεση στὸν Καποδίστρια, ὁ ὁποῖος εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Κυβέρνηση ἐγγύηση τοῦ δανείου πού περίμενε νὰ λάβει τότε ἢ Ἑλλάδα. Ἡ Δ' Ἐθνοσυνέλευση μὲ ψήφισμά της, τῆς 2 Αὐγούστου 1829, ἐπέτρεψε στοὺς Γάλλους νὰ πάρουν στὴ Γαλλία τὰ γλυπτὰ τῆς Ὀλυμπίας πού κοσμοῦν σήμερα τὸ μουσεῖο τοῦ Λούβρου. Ἡ παλινωδία αὐτὴ τοῦ μόλις γεννημένου κράτους θεωρεῖται, καὶ εἶναι, ἡ πρώτη ἐκούσια παραχώρηση ἀρχαίων σὲ ξένους, καὶ χρεώνεται στὸν Καποδίστρια ἕως σήμερα. Λίγες δεκαετίες ἀργότερα θὰ δοθοῦν στὴ Γερμανία ἀρκετὰ ἀρχαῖα, ἀπὸ τὰ λεγόμενα διπλὰ καὶ ὅμοια, τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ὀλυμπίας κι ἐκεῖ τελειώνει τὸ ζήτημα, ἂν καὶ κατὰ καιροὺς τὸ θέμα τῆς δωρεᾶς σὲ ξένους καὶ σὲ ξένα μουσεῖα ἀρχαίων, ἀνακινεῖται ἀπὸ ἀρχαιολόγους καὶ πολιτικούς.

Μνημόνευσα λίγα στοιχεῖα καὶ γεγονότα πού φανερώνουν τὴ στάση τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν ἀπέναντι στὰ ἀρχαῖα, στάση ὅπως διαπιστώσατε, ἀντιφατικὴ. Ἡ ἐξήγηση εἶναι ἀπλή. Οἱ Ἕλληνες τοῦ '21 εἶχαν ἰδανικὴ ἀντίληψη γιὰ τὶς ἀρχαιότητες, καὶ κυρίως γιὰ ἐκεῖνες τῆς Ἀθήνας. Τὶς θαύμαζαν καὶ τὶς μελετοῦσαν οἱ ξένοι, καὶ τὶς ἀπεικόνιζαν στὶς μεγαλόσχημες πολυτελεῖς δημοσιεύσεις τους. Ὑπερηφανεύονταν οἱ Ἕλληνες, ὅτι ἦσαν ἔργα τῶν ἐνδόξων προγόνων τους, καὶ αὐτὸ ἰσχύει κυριώτατα γιὰ τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως, διάσημα τότε καὶ φημισμένα ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς καὶ τὴν ἀρπαγὴ τοῦ Elgin. Τὰ ἄλλα μνημεῖα τῆς Ἀθήνας ἦσαν ἄμορφα ἐρείπια ἢ παραμορφωμένα λείψανα κτιρίων πάνω στὰ ὁποῖα πλέκονταν οἰκήματα ταπεινὰ καὶ ἄσημα. Τὰ μνημεῖα τῆς ὑπόλοιπης Ἑλλάδος βρισκόνταν κάτω ἀπὸ τὸ χῶμα ἢ ἀποτελοῦσαν σωροὺς ἀπ' ὅπου οἱ χωρικοὶ

προμηθεύονταν έτοιμες πέτρες για τ' άσβεστοκάμινά τους. 'Η συνείδηση για τή σημασία και τήν άξία τών αρχαιοτήτων δημιουργήθηκε στους πολλούς με τήν παιδεία, τήν όποία έθετε ό Κοραΐς ως προϋπόθεση για τόν ξεσηκωμό. Λίγα στοιχεία ακόμη θα ένισχύσουν όσα λέγω σχετικά με τήν αντίφαση, πού παρατηρεΐται στις ιδέες τών 'Ελλήνων για τά αρχαΐα και τήν αντίδραση άπέναντι σ' εκείνους πού τά έμπορεύονταν.

Εΐναι γνωστό, ότι ό πρόξενος τής Γαλλίας στήν 'Αθήνα Λουδοβίκος Fauvel ήταν τυμβωρύχος και αρχαιοκάπηλος, με τή σημερινή ποινική έννοια, ιδιότητες φανερές και έπαινετές στα χρόνια του. "Όλοι οί 'Αθηναΐοι γνώριζαν πού κατέληγαν τά αρχαΐα πού συγκέντρωνε ό Fauvel. Παρά ταύτα οί κάτοικοι τής 'Αττικής τόν βοηθοΐσαν στις άνασκαφές του. Αυτόν τόν άνθρωπο, πού σήμερα δικαίως χαρακτηρίζεται μισέλλη, είχε ως δάσκαλο στήν αρχαιολογία, και φίλο, ό Κυριακός Πιττάκης. Τή σχέση αυτή με τόν Fauvel προβάλλει ως προσόν όταν ζήτησε από τόν Καποδίστρια δημόσια θέση. Δέν τό λέγω για να κακίσω τόν Πιττάκη, παθιασμένο έραστή τών αρχαίων μνημείων και σωτήρα τους σε έποχές κατά τις όποιες νόμος και άνομία συμπορεύονταν, αλλά για να δείξω τήν αστάθεια τών ιδεών πού επικρατοΐσε τότε.

'Η ίδια αντίφαση παρατηρεΐται στις αντιλήψεις τών 'Ελλήνων τών χρόνων του 'Αγώνα και με έναν άλλο πρόξeno, τόν Γεώργιο Χριστιανό Gropius. 'Υπήρξε κύριος παράγων στή ληστρική άνασκαφή του 1811 στο ιερό τής 'Αφαιας στήν Αΐγινα και αυτός φρόντισε για τή μεταφορά τών γλυπτών άετωμάτων στή Ζάκυνθο και τήν πώλησή τους στον Λουδοβίκο τής Βαυαρίας. Παρά ταύτα κανείς από τους συγχρόνους του 'Ελληνες δέν θεώρησε τις πράξεις του αντίθετες προς τις δικές τους αντιλήψεις για τά μνημεία, και εΐναι ένας από τους 'Εφόρους τής Φιλομούσου 'Εταιρείας, μαζί με τόν Γεώργιο Ψύλλα και τόν Γκούρα. 'Ο Gropius έμεινε στήν 'Ελλάδα έως τό τέλος τής ζωής του, άναμίχθηκε στα πράγματα τής 'Επαναστάσεως και μεσολάβησε μεταξύ Μακρυγιάννη και Gordon. Το 1837 γίνεται ένα από τά ιδρυτικά

μέλη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ μέλος τοῦ Συμβουλίου της μέχρι τοῦ 1848! Ὄταν πέθανε, τὸ 1850 στὴν Ἀθήνα, ἀκούστηκαν μόνον ἔπαινοι γιὰ τὴ δράση του στὴν Ἑλλάδα. Μιὰ σημείωση ὅμως τοῦ Byron στὸ Childe Harold ἀποτελεῖ τὴν αἰώνια ὑπόμνηση τοῦ ἀνόσιου ἔργου του.

Ἀντίφαση ἀποτελεῖ ἡ φανερὴ καὶ ἡ ἀφανής, καὶ ἕως πρὶν λίγα χρόνια ἄγνωστη, δράση σημαντικῶν μελῶν τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας. Ἀνάμεσά τους ἦταν ὁ Haller, ὁ Cockerell, ὁ Stackelberg καὶ ὁ Gropius πού μνημόνευσα. Ὅλοι αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄνθρωποι στοὺς ὁποίους ὀφείλεται ἡ μετὰ τὸν Elgin μεγαλύτερη ἀρπαγὴ ἀρχαίων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἀρπαγὴ τῶν γλυπτῶν τῆς Ἀφαιίας καὶ τῆς Φιγαλείας. Ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, μέλη τῆς Ἐταιρείας, ὁ σημαντικώτερος ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Λογοθέτης Χωματιανός, πρῶτος ἀθηναῖος καὶ δουλοπρεπῆς προμηθευτὴς ἀρχαίων τοῦ λόρδου Guilford, γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ὁποίου ἔκανε ἀνασκαφές.

Τὸ ἐπεισόδιο πού διηγεῖται ὁ Μακρυγιάννης, γιὰ τὰ παλληκάρια πού εἶχαν δύο ἀγάλματα καὶ ἤθελαν νὰ τὰ πουλήσουν σὲ ξένους καὶ τὰ ἀγόρασε αὐτός, δείχνει καθαρὰ τὸ κλίμα πού ἐπικρατοῦσε στὴν Ἑλλάδα καὶ στοὺς Ἑλληνας πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση καὶ κατὰ τὴ διάρκειά της. Τὴν ἀρχαιότητα γνωρίζουν οἱ Ἑλληνας ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Τὰ μνημεῖα ἀποτελοῦν ἀντικείμενο ἀπασχόλησης τῶν ξένων ἀπὸ τὴν ὁποία ὠφελοῦνται ὑλικῶς ἀρκετοί. Ὁ Μακρυγιάννης χάρη στὴν ἡγετική του θέση κατὰ τὴν Ἐπανάσταση συναναστρέφεται ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων καὶ σχηματίζει σιγὰ σιγὰ τὴ δική του ἰδανική ἀντίληψη γιὰ τὶς ιδέες καὶ τὰ ὑλικά ἔργα τῶν Ἀρχαίων. Στὰ Ἀπομνημονεύματά του μνημονεύει μὲ θαυμασμὸ μεγάλες μορφές τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος ἀλλὰ δὲν πιστεύει ὅτι τὸ ὄνομα μόνον ἀρκεῖ, δὲν εἶναι προγονόπληκτος. Συγκρίνει τὸ ὄνομα μὲ τὸ ἦθος καὶ ἐξεγείρεται καὶ μιλάει μὲ αὐστηρότητα πρὸς τοὺς ἄστοχους πολιτικούς: *Ἐβάλατε καὶ νέον ἀρχηγὸ στὸ φρούριο τῆς Κόρθου [Κορίνθου], Ἀχιλλέα τὸν ἔλεγε, λογιώτατον· καὶ ἀκούγοντας τὸ ὄνομα Ἀχιλλέα, παντυχαίνετε*

ὅτ' εἶναι ὁ περίφημος Ἀχιλλέας. Καὶ πολέμαγε τὸ ὄνομα τοὺς Τούρκους. Δὲν πολεμάγει τὸ ὄνομα ποτέ, πολεμάγει ἢ ἀντρεία, ὁ πατριωτισμός, ἢ ἀρετή.

Τὰ παλληκάρια ὅμως, ὅπως αὐτὰ πού ἤθελαν νὰ πουλήσουν τὰ ἀγάλματα, ἦσαν ἀγράμματα, καὶ τὰ περισσότερα ἄξεστα. Θὰ ἦταν παράδοξο νὰ σκέπτονταν ἀλλιῶς, ὅταν, ἀρκετὲς φορές, οἱ πόροι τῆς ζωῆς τοὺς ἦσαν τὰ λάφυρα τῶν μαχῶν. Αὐτὰ καὶ ἄλλα εἶχε στὸ νοῦ του ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, ὅταν ἔγραφε τὸν πρόλογο τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐπαναστάσεως: μὴ ζητῶμεν παρὰ τοῖς δούλοις τῶν δούλων τοῦ κορανίου τὰς ἀρετάς, δι' ὧν ἐδοξάσθησαν οἱ γεννηθέντες, τραφέντες καὶ ἀποθανόντες ὑπὸ τὴν νομοθεσίαν τῶν Λυκούργων καὶ τῶν Σολῶνων. Καὶ ἐδῶ θὰ θυμίσω τὴ φράση ἐνὸς συγχρόνου τοῦ Τρικούπης, τοῦ Νικολάου Δραγούμη, γραμματέως τοῦ Κυβερνήτου: Αἱ περὶ προσώπων κρίσεις τότε μόνον ὁμολογοῦνται δίκαιαι, ὅτε γίνονται κατὰ τὰς παραδεγμένας ἀρχάς, οὐχὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ζῶμεν, ἀλλὰ καθ' οὓς ἤκμασαν οἱ κρινόμενοι. Δὲν κρίνουμε, καὶ περισσότερο δὲν κατακρίνουμε, τοὺς ἄντρες τοῦ '21 πού ἄφησαν οἰκογένειες, γυναῖκες, παιδιά, τὴν ἡσυχία τους, τὰ πλούτη τους, ὅπως ὁ ὁμώνυμός μου Βασίλης τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, γιὰ νὰ πολεμήσουν τὸν βάρβαρο ἐπὶ ὀχτῶ χρόνια, ὅσοι δὲν ἄφησαν τὸ κουφάρι τους στὸ Μεσολόγγι, στὸ Βαλτέτσι, στὴν Ἀλαμάννα. Καὶ ὅσοι ἔζησαν δὲν εἶχαν ὅλοι καλὴ ζωὴ καὶ καλὰ στερνά. Πολλοὶ πέθαναν ὅπως ὁ γέρο-Χιονιάς τοῦ Βλαχογιάννη, ὁ Ἀγωνιστής: Οἱ πληγές του — ὅπου ἔκανε νὰ σκύψη, καὶ μιὰ πληγὴ ξετρούπωνε ἀπὸ τὰ κουρέλια του. Μὲ τὸ σιδερένιο παράσημο ζητιάνευε. Ὅλο τὴ σύνταξη νειρευόταν, ὅλο ἀναφορὲς ἔστελνε στὴν κυβέρνηση. Μεθοῦσε, ὁ συχωρεμένος, γιὰ νὰ σβήνη τὰ φαρμάκια του.

Πολλοί, καὶ Ἕλληνες ἀκόμη, ἔχουν στὸ νοῦ τους τὴν ἰδεατὴ εἰκόνα τῶν παλληκαριῶν στὴ μάχη, ὅπως τὰ εἰκόνιζαν οἱ ξένοι ζωγράφοι τοῦ Ἀγώνα. Αὐτὴ τὴ στιγμή τοῦ μνημοσύνου τοὺς ἄς ξεχάσουμε πῶς τὰ βλέπουμε στὶς καθιερωμένες καὶ ἐπίσημες χαλκογραφίες, τίς χαραγμμένες στὰ ἐργαστήρια τῆς Εὐρώπης, νὰ πολεμοῦν μέσα σὲ ἀρχαῖα

ερείπια. Ἄγιος ὅμως ὁ σκοπὸς τῶν ξένων καλλιτεχνῶν καὶ μέγα τὸ ὄφελος τοῦ Ἀγῶνα ἀπὸ τὰ ἔργα τους αὐτά. Πύκνωναν μὲ τὴν ἰδανικὴ εἰκόνα τους τὶς φάλαγγες τῶν φιλελληνικῶν κοιμιτάτων.

Ἡ περίοδος ἀπὸ τὸ 1800 ἕως τὴν Ἐπανάσταση κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸν «πυρετὸ τῶν μαρμάρων», τὶς ἀρπακτικὲς ἐπιχειρήσεις εὕρεσης καὶ ἀπαγωγῆς ἀρχαίων ἐκ μέρους ἀτόμων ἢ ἐταιρειῶν. Οἱ ἐπιχειρήσεις αὐτὲς δὲν θὰ ἔφθαναν σὲ πέρας χωρὶς τὴ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων προυχόντων καὶ τὴ διαφθορὰ τοῦ δυνάστου. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἀνάμεσα στοὺς μορφωμένους μερικοὶ θὰ εἶχαν τὶς δικές μας ἀντιλήψεις γιὰ τὴ σημασία τῶν μνημείων, ἀλλὰ σὲ κάποιον κατώτερο βαθμὸ. Ἡ ἔθνικὴ ἀντίληψη γι' αὐτὰ ὅμως δημιουργήθηκε πολὺ ἀργότερα, μετὰ τὴν ἴδρυση τοῦ κράτους, μὲ τὴν διαμόρφωση τῶν ἐπισήμων ἀπόψεων καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀρχαιολογίας. Τὸ 1844, κατὰ τὸν ἀπολογισμὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ὁ Κυριακὸς Πιπτάκης διατυπώνει μιὰν ἄποψη ποὺ εἶναι χαρακτηριστικὴ νέας νοοτροπίας. Στιγματίζοντας τοὺς ξένους ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ ἀφαιρέσουν, τότε, ἀρχαῖα ἀπὸ τὸν τόπο μας, τοὺς προτρέπει νὰ πᾶνε στὴ Μικρὰ Ἀσία γιὰ τὶς λεηλασίες τους: «Οἱ ξένοι», λέγει «ἂν ἦσαν ἀληθεῖς φίλοι ἀρχαιοτήτων, ἔτρεχον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν Λυκίαν καὶ γενικῶς εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατερημωθέντας τόπους νὰ ἀρπάσωσιν ἀρχαιότητας διὰ νὰ πλουτήσωσι τὰς πατρίδας των, καὶ ὄχι νὰ γυμνώσωσι τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα ὠφελούμενοι ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν της». Ὁ Πιπτάκης θέλει νὰ σταματήσει ἢ ἀρπαγὴ τῶν ἀρχαίων τοῦ τόπου. Κακίζει ὅσους ἀφαιροῦν τὸν ἠθικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ πλοῦτο τῆς τότε ἐλεύθερης Ἑλλάδος. Δὲν θὰ τὸν πείραζε ὅμως νὰ ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ ἄλλους ὑπόδουλους ἑλληνικοὺς τόπους ἀρχαιότητες, γιατί ἔτσι θὰ ἔπαυε ἡ καταστροφὴ τους ἀπὸ τὸν βάρβαρο ποὺ ἐμεῖς μόλις πρὶν ἀπὸ 16 χρόνια εἶχαμε διώξει.

Κατὰ τὰ ὀκτὼ χρόνια τοῦ Ἀγῶνα οἱ ἀγωνιστὲς εἶχαν ὡς πρῶτο ἔργο τὴν ἀποτίναξη τοῦ ἀσκήωτου ζυγοῦ. Τὸν δυνάστη τῆς πατρίδος τὸν παρομοίαζαν μὲ τοὺς βαρβάρους ἐπιδρομεῖς τοῦ 5ου αἰῶνα. Στα-

θῆτε, Πέρσαι, νὰ πολεμήσωμε φώναζε ὁ Νικηταρὰς κατὰ τὴ μάχη τῶν Δολιανῶν, στοὺς ἐχθροὺς ποὺ ἔφευγαν ἄτακτα. Ἐνα χρόνο ἀργότερα στὰ Στενὰ τοῦ Ἄη Σώστη, στὰ Δερβενάκια, φωνάζει στὰ παλληκάρια του: *Κτυπᾶτε τοὺς Πέρσας. Ἡ νίκη εἶναι περίλαμπρη. Ὁ Κολοκοτρώνης περιγράφει τὸ πεδίο τῆς μάχης, ὅπως τὸ εἶδε τὸ ἄλλο πρωί: Ἐδῶ ἀποσκευαί, πλούσιαι ἐνδυμασίαι, κιθάρες, διεσκορπισμένα σκηναί, σημαῖαι, σάλπιγγες, τύμπανα, λαμπρὰ ὄπλα, πιστόλια, σπαθιά, μάχαιραι, λόγχαι, ἐφίππια, σκεύη ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ, πολύτιμοι λίθοι καὶ ποικίλα τιμαλφῆ, χρήματα καὶ τροφαί τῆδε κακεῖσε. Παρέκει ἵπποι πλανώμενοι ἄνευ ἰπέων καὶ χρεμετίζοντες. Δὲν θυμίζει ἡ περιγραφή τοῦ πολέμαρχου τὴ μάχη τοῦ 490 π.Χ. στὸν Μαραθῶνα, τὴν πρώτη ποὺ ἔδωσαν οἱ Ἕλληνες γιὰ τὴν ἐλευθερία; Ὁ Πλούταρχος στὸν βίο τοῦ Ἀριστείδη περιγράφει σύντομα τὰ λάφυρα ποὺ ἄφησαν οἱ Πέρσες στὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ στὸ μαραθῶνιον ἄλλος: «ἀλλὰ χύδην μὲν ἀργύρου καὶ χρυσοῦ παρόντος, ἐσθῆτος δὲ παντοδαπῆς καὶ χρημάτων ἄλλων ἀμυθῆτων ἐν ταῖς σκηναῖς καὶ τοῖς ἠλωκόσι σκάφεσιν ὑπαρχόντων» (Ἀριστείδης V. 5). *Σωρηδὸν χρυσάφι καὶ ἀσῆμι καὶ κάθε εἶδους πολυτελῆ ἐνδύματα καὶ ἀναρίθμητα ἀγαθὰ στίς σκηνὲς καὶ τὰ αἰχμαλωτισμένα πλοῖα.**

Ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνος, ἡ ὁποία συνειρμικῶς ξεπρόβαλε στὸν λόγο, γίνεται τὸν τελευταῖο καιρὸ αἰτία γιὰ πικρὲς σκέψεις. Ἐκατὸν ὀγδόντα χρόνια μετὰ τὸ '21 οἱ κάτοικοι τούτου τοῦ τόπου πόσο προχώρησαν στὴν κατανόηση τοῦ παρελθόντος του καὶ στὴν αὐτογνωσία; Πόσο ξεπέρασαν τὶς ἀντιλήψεις τῶν παλληκαριῶν τοῦ Μακρυγιάννη καὶ πόσο οἱ ιδέες κέρδησαν τόπο στὴ ζωὴ καὶ στὴ σκέψη τους; Μήπως, ἄραγε, οἱ ιδέες μας τῶν 180 χρόνων ἦσαν ἀνεστραμμένο εἶδωλο σὲ ξένο καθρέφτη, τὸν ὁποῖο σήμερα ἀλλάζουμε μ' ἓναν ἄλλο, ἐπίσης ξένο, ποὺ ταιριαίνει περισσότερο στὰ μέτρα ἀνθρώπων χωρὶς παρελθὸν ἢ, χειρότερα, χωρὶς μνήμη;

Ἄλλὰ ἂν τὰ παλληκάρια, ποὺ ράντιζαν τὰ χῶματα τῆς πατρίδος μὲ σταλαματιῆς ἀπὸ τὸ αἷμα τους, δὲν γνώριζαν ὅλα τὴν ἱστορία τοῦ

τόπου καὶ τῇ σημασίᾳ τῶν μνημείων, οἱ ἀρχηγοὶ τους, οἱ καπεταναῖοι, θεωροῦσαν ὅτι ὁ Ἀγώνας τους ἦταν συνέχεια τῶν μεγάλων ἀγώνων τοῦ παρελθόντος. Οἱ σημαῖες τῶν караβιῶν ἀντιλαλοῦσαν ὀνόματα καὶ ἀξίες τῆς ἀρχαιότητος. Τῇ φράσῃ Ἡ τᾶν ἢ ἐπὶ τᾶς ἔφερε ἡ σημαία τῆς Ὑδρας τὸ 1821. Στὸ σηματολόγιο τοῦ Ψαριανοῦ ναυάρχου Νικολῆ Ἀποστόλη, τὰ πολύχρωμα σήματα τῆς ναυαρχίδας φέρουν ὀνόματα ἀνδρῶν ἰνδαλμάτων: Ἀριστείδης, Ἐπαμεινώνδας, Θεμιστοκλῆς, Ἀλέξανδρος, Λεωνίδα. Τὰ πλοῖα τῶν Τομπάζηδων λέγονταν Κίμων καὶ Λεωνίδα, τοῦ Τσαμαδοῦ Ἀγαμέμνων, τοῦ Βούλγαρη Ἀχιλλεὺς καὶ Θεμιστοκλῆς, τοῦ Παπαντωνίου Πάραλος. Τὰ πυρπολικά τὰ ἔλεγαν ἠφαιστεια· οἱ πυρπολητὲς ὀνομάζονταν Ἡφαιστοὶ καὶ Ἡφαιστίωνες. Τὰ ἀκρόπυρα τῶν πλοίων τους εἶχαν τὶς μορφές τῶν ἀρχαίων ἡρώων. Σκαλισμένες στὸ ξύλο, ἀρειμάνιες καὶ χρωματισμένες, ἔδειχναν τὴ ρότα καὶ πρῶτες ὀμοῦσαν στὰ βαρβαρικά καράβια.

Ὅλοι ἔχουμε στὴ μνήμη μας τὴ φράση τοῦ Μακρυγιάννη γιὰ τὰ δυὸ ἀγάλματα: *Γι' αὐτὰ ἐπολεμήσαμε.* Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀληθινή. Οἱ Ἕλληνες τοῦ '21 δὲν πολέμησαν γι' αὐτά· πολέμησαν γιὰτι ἤθελαν νὰ ζοῦν ἐλεύθεροι, νὰ ζοῦν χωρὶς ζυγὸ, νὰ πιστεύουν στὸ Θεὸ χωρὶς τὸν τρόμο τοῦ δημίου. Ὅμως ἀλήθεια εἶναι πὼς στὰ ὀχτὼ χρόνια τοῦ ἀγώνα τους καὶ τῆς αἵματοχυσίας ὅλο καὶ περισσότεροι συνέδεαν τὴν ἐλευθερία μὲ τὰ μάρμαρα. Κι ὅταν ἐλευθερώθηκαν, καὶ ἡ Ἑλλάδα ἔμοιαζε μ' ἓνα ναυάγιο ποὺ ξέβρασε τὸ κύμα στὴν ἀμμουδιά, δὲν ξαπόστασαν. Ὁ ἀναγεννημένος φοίνικας ἄρχισε τὸ χτίσιμο τῆς νέας Ἑλλάδος ποὺ θὰ ζέσταινε στὴν ἀγκαλιά της τὰ ὄρφανὰ τῶν σκοτωμένων ἀγωνιστῶν, τὸ χτίσιμο μιᾶς Ἑλλάδος ποὺ θὰ φύτευε τὰ νέα δένδρα στὴ θέση ἐκείνων ποὺ εἶχε τσακίσει ὁ Αἰγύπτιος. Καὶ ὅλα αὐτὰ θὰ ἔφερναν τὸ χαμόγελο πάλι στὰ χεῖλη τῶν ζωντανῶν, ἐκείνων ποὺ εἶχαν ἐπιζήσει ἀπὸ τὸ δρεπάνι τοῦ βαρβάρου, ἀπὸ τὴν πείνα, ἀπὸ τὸν λοιμὸ.

Ἐξοχώτατε Πρόεδρε τῆς Δημοκρατίας,

Ἡ Ἑλλάδα ἢ σημερινὴ εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τοῦ

'21. Είναι μεγαλύτερη, ισχυρή και πλούσια, και γι' αυτό έχει ξεχάσει την 'Ελλάδα την άλλοτινή, τὴ μάνα ποὺ τῆς ἔδωσε τὴν ἐλευθερία, καὶ ἀκόμη ἔχει ξεχάσει καὶ τὴν ἀρχαία 'Ελλάδα. Ἀναγνωρίζοντας ἡ Εὐρώπη τοῦ '21, καὶ ἡ Ἀμερικὴ, τὸ πνευματικὸ τους χρέος πρὸς αὐτὴ τὴν ἀρχαία 'Ελλάδα, ἔτρεξαν νὰ μᾶς συνδράμουν στὸν ἀγώνα μας.

Εὐτυχῶς ὅμως συγκεντρωθήκαμε, ἀκόμη, μιὰ φορὰ τὸ χρόνο γιὰ νὰ ἀναπολήσουμε τὸ '21 καὶ ἐκφωνοῦνται λόγοι δοξαστικοὶ καὶ θαυμαστικοί. Δὲν θὰ ἀκολουθήσω τὴ συνήθεια, δὲν θὰ τελειώσω τὸ λόγο μου ὅπως οἱ σοφιστὲς ρήτορες τῆς παρακμῆς, μὲ τὸν ἄχρηστο ἔπαινο ἐκείνων ποὺ ἔχουμε παραπετάξει σὲ μιὰν ἡμέραν τοῦ χρόνου. Θὰ σᾶς διαβάσω τὰ γεμάτα ἀπελπισία λόγια τοῦ Κυβερνήτου. Μᾶς τὰ παραδίδει ὁ Γεώργιος Τερτσέτης στὰ Ἀπόλογα γιὰ τὸν Καποδίστρια. Ἔσωσε ὁ Ζακύνθιος, ὁ Δικαστής:

Εἰς τὰ 1828, εἰς τὴν Αἴγινα ἐπῆγε ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν Κυβερνήτη. Ἐφόρεσε τὴ λαμπρότερη ἐνδυμασία του βουτηγμένη εἰς τὸ μάλαμα· ἐγελοῦσαν τὰ φορέματά του, ἐγελοῦσε ἡ καρδιά του, διατι ὁ νέος εἶχε κλίση πρὸς τὸν Κυβερνήτη· τὸν ἐδέχθη αὐτὸς ὡς πατέρας τὸν νιό, ἀλλὰ τοῦ εἶπε: «Δὲν σ' ἐπαινῶ διὰ τὰ φορέματά σου· καὶ πρὶν πατήσω τὰ χόματα τὰ Ἑλληνικά, καὶ ἀφοῦ ἦλθα καὶ εἶδα τὸ ἐβεβαιώθηκα, εἶναι καιροὶ πὸν πρέπει νὰ φοροῦμε ὅλοι ζώνη δερματένια, καὶ νὰ τρωῖμε ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριο· εἶδα πολλὰ εἰς τὴ ζωὴ μου, ἀλλὰ σὰν τὸ θέαμα ὅταν ἔφτασα ἐδῶ εἰς τὴν Αἴγινα, δὲν εἶδα τί παρόμοιο ποτέ, καὶ ἄλλος νὰ μὴν τὸ ἰδεῖ· προεῖδα μεγάλα δυστυχήματα διὰ τὴν πατρίδα ἂν ἐσεῖς δὲν θὰ εἴσθε σύμφωνοι μαζί μου καὶ ἐγὼ μὲ ἐσᾶς».

«Ζήτω ὁ Κυβερνήτης, ὁ σωτήρας μας, ὁ ἐλευθερωτὴς μας» ἐφώναζαν γυναῖκες ἀναμαλλιάρες, ἄνδρες μὲ λαβωματιῆς πολέμου, ὄρφανὰ γδυτά, κατεβασμένα ἀπὸ τὲς σπηλιές· δὲν ἦτον τὸ συναπάντημά μου φωνὴ χαρᾶς, ἀλλὰ θρήνος· ἡ γῆ ἐβρέχετο ἀπὸ δάκρυα· ἐβρέχετο ἡ μερτιά καὶ ἡ δάφνη τοῦ στολισμένου δρόμου ἀπὸ τὸ γιालὸ εἰς τὴν Ἐκκλησία· ἀνατρίχιαζα, μοῦ ἔτρεμαν τὰ γόνατα, ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ ἔσχιζε τὴν

καρδιά μου· μαυροφορεμένες, γέροντες, μοῦ ἐζητοῦσαν νὰ ἀναστήσω τοὺς ἀποθαμένους τους, μανάδες μοῦ ἔδειχναν εἰς τὸ βυζὶ τὰ παιδιὰ τους, καὶ μοῦ ἔλεγαν νὰ τὰ ζήσω, καὶ ὅτι δὲν τοὺς ἀπέμειναν παρὰ ἐκεῖνα καὶ ἐγὼ, καὶ μὲ δίκαιο μοῦ ἐζητοῦσαν ὅλα αὐτὰ, διότι ἐγὼ ἦλθα καὶ ἐσεῖς μὲ προσκαλέσατε νὰ οἰκοδομήσω, νὰ θεμελιώσω κυβέρνησιν, καὶ κυβέρνησις καθὼς πρέπει, ζεῖ, εὐτυχεῖ τοὺς ζωντανούς, ἀνασταίνει τοὺς ἀποθαμένους διατὶ διορθώνει τὴ ζημιὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀδικίας· δὲν ζεῖ ὁ ἄνθρωπος, ζεῖ τὸ ἔργο του, καρποφορεῖ, ἂν ὁ διοικητὴς εἶναι δίκαιος, ἂν τὸ κράτος ἔχει συνείδηση, εὐσπλαχνία, μέτρα σοφίας.

Μάτωσε ἡ καρδιά τοῦ Κυβερνήτη ἀπὸ αὐτὰ πὺ εἶδε καὶ ἄκουσε τὴν ἡμέρα ἐκείνη, στίς 24 Ἰανουαρίου τοῦ 1828. Ἡ σημερινὴ Ἑλλάδα, τὸ ἐπαναλαμβάνω, εἶναι μεγαλύτερη, πλούσια, δυνατὴ καὶ κάποτε ἀλαζονική. Μπορεῖ νὰ φροντίσει, ἂν θέλει, γιὰ τὶς ἀναμαλλιάρες γυναῖκες, τὰ γδυτὰ ὄρφανά, τοὺς λαβωμένους. Σὲ μᾶς ὅμως, σὲ μᾶς τοὺς πολίτες μένει τὸ μεγάλο φορτίο, μᾶς μένει νὰ φυλάγομε τὴν Ἐλευθερίαν πὺ ἐκεῖνοι οἱ ρακένδυτοι μᾶς ἐχάρισαν, νὰ τὴν φυλάγομε καὶ νὰ τὴν προστατεύομε. Σὲ μᾶς μένει νὰ φυλάγομε ἀκόμη, ὥστε ἡ Ἐλευθερία νὰ μὴ μένει ποτὲ μόνη, ἀλλὰ νὰ κατοικεῖ σὲ τοῦτο τὸν τόπο ἔχοντας ἀχώριστες συντρόφους τὴ Δικαιοσύνη, τὴν Ἀρετὴ καὶ τὴ Δόξα.